

Кравець І. М.
кандидат економічних наук, доцент
Хмельницький національний університет

Дідух А. О.
студент 4 курсу
Хмельницький національний університет

Кравець И. М.
кандидат экономических наук, доцент
Хмельницкий национальный университет

Дидух А. О.
студент 4 курса
Хмельницкий национальный университет

Kravets I. M.
candidate of Economic Categories, docent
Khmelnitsky National University

Didukh A. A.
Student of 4 course
KhmelnitskyNationalUniversity

НЕФОРМАЛЬНА ЗАЙНЯТІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ

НЕФОРМАЛЬНАЯ ЗАНЯТОСТЬ КАК СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ

INFORMAL EMPLOYMENT AS A SOCIAL AND ECONOMIC PHENOMENON

Досліджено теоретичні аспекти сутності зайнятості населення у неформальному секторі економіки.

***Ключові слова:** неформальна зайнятість, зайняті в неформальному секторі економіки*

Исследованы теоретические аспекты сущности занятости населения в неформальном секторе экономики.

***Ключевые слова:** неформальная занятость, занятые в неформальном секторе экономики.*

The theoretical aspects of employment people in informal employment.

***Key words:** informal employment, informally employed.*

Постановка проблеми. Однією з основних проблем соціально-економічного розвитку України є проблема зайнятості населення. Ситуація, що має місце на сучасному ринку праці, характеризується стрімким зростанням чисельності зайнятих у неформальному секторі економіки. Стратегія національної безпеки України розглядає високий рівень “тінізації” економіки, зокрема поширення “тіньової” зайнятості, як загрозу життєво важливим національним інтересам України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за проблемою. Протягом останнього десятиліття вивченню проблеми неформальної зайнятості приділяється дедалі більше уваги науковцями. Це пов'язано з різким зростанням масштабів неформальної зайнятості, відтоком кваліфікованих кадрів із формального сектору економіки до неформального, значними фінансовими втратами держави, незадоволеністю значної частини населення реальним станом справ на ринку праці.

Значний внесок у дослідження проблем зайнятості належить українським науковцям О. Макаровій, Е. Лібановій, І. Петровій, І. Кравченко, В. Мортікову, М. Соколику та іншим. Вагому роль у дослідженні проблем на ринку праці відіграли такі зарубіжні вчені, як Я. Вітковський, Н. Черніна, І. Масакова, С. Кострубець, Е. Фейг, Гж. Колодко та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну зацікавленість науковців сучасними проблемами зайнятості, залишаються недостатньо дослідженими питання пошуку шляхів подолання зайнятості населення у неформальному секторі, не до кінця досліджено причини переходу із офіційної до неформальної зайнятості, не розроблений дієвий комплекс заходів щодо стимулювання переходу із неофіційної до формальної зайнятості. Це вимагає активізації зусиль науковців та практиків щодо вирішення зазначеної проблеми.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження реальних масштабів неформальної зайнятості в Україні, пошук можливих шляхів зменшення чисельності зайнятих у неформальному секторі економіки і сприяння переходу до легальної зайнятості.

Виклад основного матеріалу. Неформальна зайнятість – офіційно незареєстрована трудова діяльність, яка передбачає відсутність юридичного оформлення відносин найму або факту самостійного забезпечення роботою.

Неформальний сектор економіки охоплює усі робочі місця на підприємствах неформального сектору, або всіх осіб, які протягом визначеного періоду були зайняті на підприємствах неформального сектору, незалежно від їх статусу зайнятості та від того, було це їх основною чи додатковою роботою. До неформального сектору відносять невеликі за розмірами та масштабами виробництва, часто незареєстровані приватні підприємства, котрі надають послуги чи виробляють товари для продажу або обміну. Як правило, це маломасштабна діяльність з низьким рівнем організації, трудові відносини ґрунтуються на нерегулярній зайнятості, особистих або родинних стосунках [1].

Серед підприємств неформального сектору виділяють два типи:

1) неформальні підприємства осіб, які працюють за власний рахунок – залежно від національних умов усі або тільки ті, що не зареєстровані відповідно до вимог національного законодавства (господарського, комерційного, податкового, соціального права тощо);

2) підприємства неформальних роботодавців, що відповідають наведеним нижче критеріям:

— відсутність реєстрації підприємства;

— дрібний розмір підприємства за числом зайнятих (розмір може визначатися за чисельністю постійних найманих працівників, або за загальною чисельністю найманих працівників, або за загальним числом працівників, включаючи самого підприємця, партнерів по бізнесу та членів сім'ї, що беруть участь у виробництві, допомагають у власній справі);

— відсутність реєстрації найманих працівників підприємства (відсутність трудових угод, що передбачають сплату роботодавцем податків та внесків по соціальному страхуванню та захист з боку трудового законодавства).

Відповідно до статусу зайнятості до числа неформально зайнятих відносять такі категорії зайнятих [2, с. 124-132]:

— члени неформальних виробничих кооперативів;

— наймані працівники, котрі мають неформальні робочі місця на підприємствах формального сектору, на підприємствах неформального сектору або як оплачувані домашні працівники, найняті домашніми господарствами;

— особи, котрі працюють за свій рахунок (самозайняті), або роботодавці, котрі мають власні підприємства у неформальному секторі;

— члени сімей, які працюють на безоплатній основі, незалежно від того, працюють вони на підприємствах формального чи неформального сектору;

— наймані працівники, котрі мають неформальні робочі місця на підприємствах формального сектору, на підприємствах неформального сектору, або як оплачувані наймані працівники у домогосподарствах [1].

Для зайнятості у неформальному секторі економіки характерні такі риси: відсутність факту офіційної реєстрації діяльності, а отже і відсутність будь – якого правового або соціального захисту з боку держави чи профспілки; низький рівень продуктивності праці, використання застарілих і шкідливих технологій виробництва; низький рівень доходів працівників; переважання самозайнятості; неможливість виходу виробників на організовані ринки, відмова у кредитуванні [3, с.189-192].

Оцінка масштабів проблеми неформальної зайнятості на рівні держави розпочалася не так давно – наприкінці 90-х років минулого сторіччя, попри те, що дана проблема з'явилася одразу після розпаду Радянського Союзу, коли явище тотальної зайнятості змістилося на другий план і велика кількість кваліфікованих кадрів змушена була або виїхати закордон, або податися у торгівлю, звісно ж, неофіційно.

Інформацію щодо чисельності зайнятих у неформальному секторі економіки України за 2008 – 2012 роки відображено на рисунку 1 (складено на основі матеріалів Офіційного сайту Державного комітету статистики [4]).

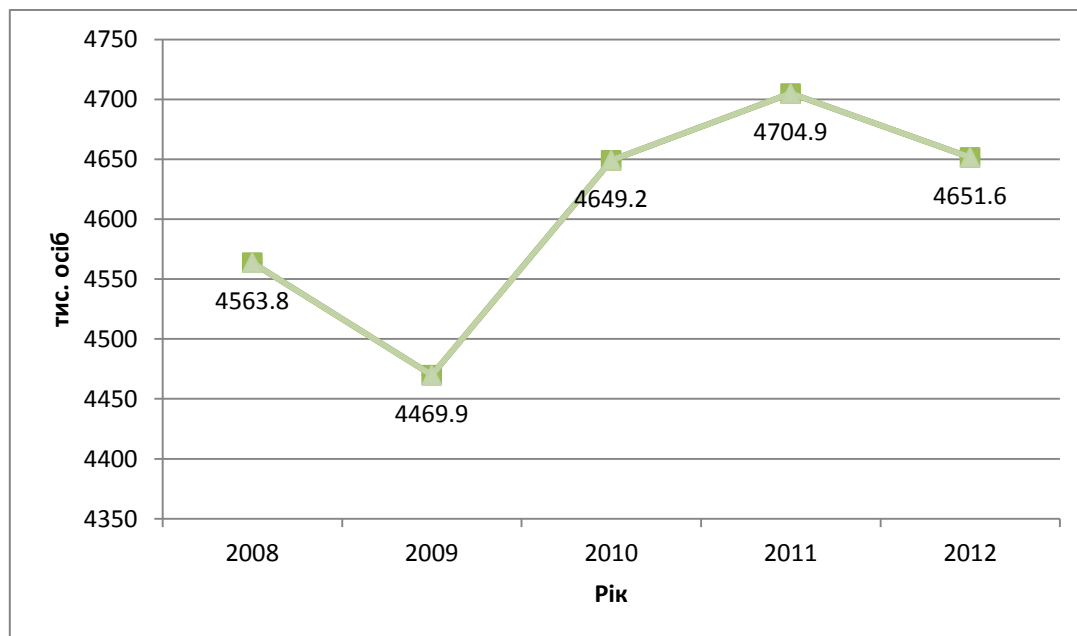

Рисунок 1 – Динаміка чисельності зайнятих у неформальному секторі економіки України у 2008-2012 роках

Як свідчать дані, показані на рисунку, починаючи з 2009 р. по 2011 р. відбувалося стрімке збільшення чисельності неформально працюючих: якщо у 2009 році їх налічувалось 4469,9 тис. осіб, то вже у 2011 році неформальною зайнятістю було охоплено 4704,9 тис. осіб, тобто на 235 тис.осіб більше.

Однією із причин цього, на нашу думку, стала світова економічна криза, котра не оминула і Україну у 2008 році: відбулося скорочення обсягів виробництва, що в свою чергу вплинуло на скорочення чисельності робочих місць у різних галузях, призвело до збільшення чисельності зайнятих у неформальному секторі.

Незважаючи на те, що у 2012 році показник чисельності зайнятих у неформальному секторі зменшився і становив 4651,6 тис. осіб, він є досить високим, що впливає на соціально-економічний розвиток країни.

Дані щодо зайнятості у неформальному секторі економіки України за видами економічної діяльності (у відсотковому вираженні) за 2008 – 2012 роки зображено на рисунку 2 (складено на основі матеріалів Офіційного сайту Державного комітету статистики) [4].

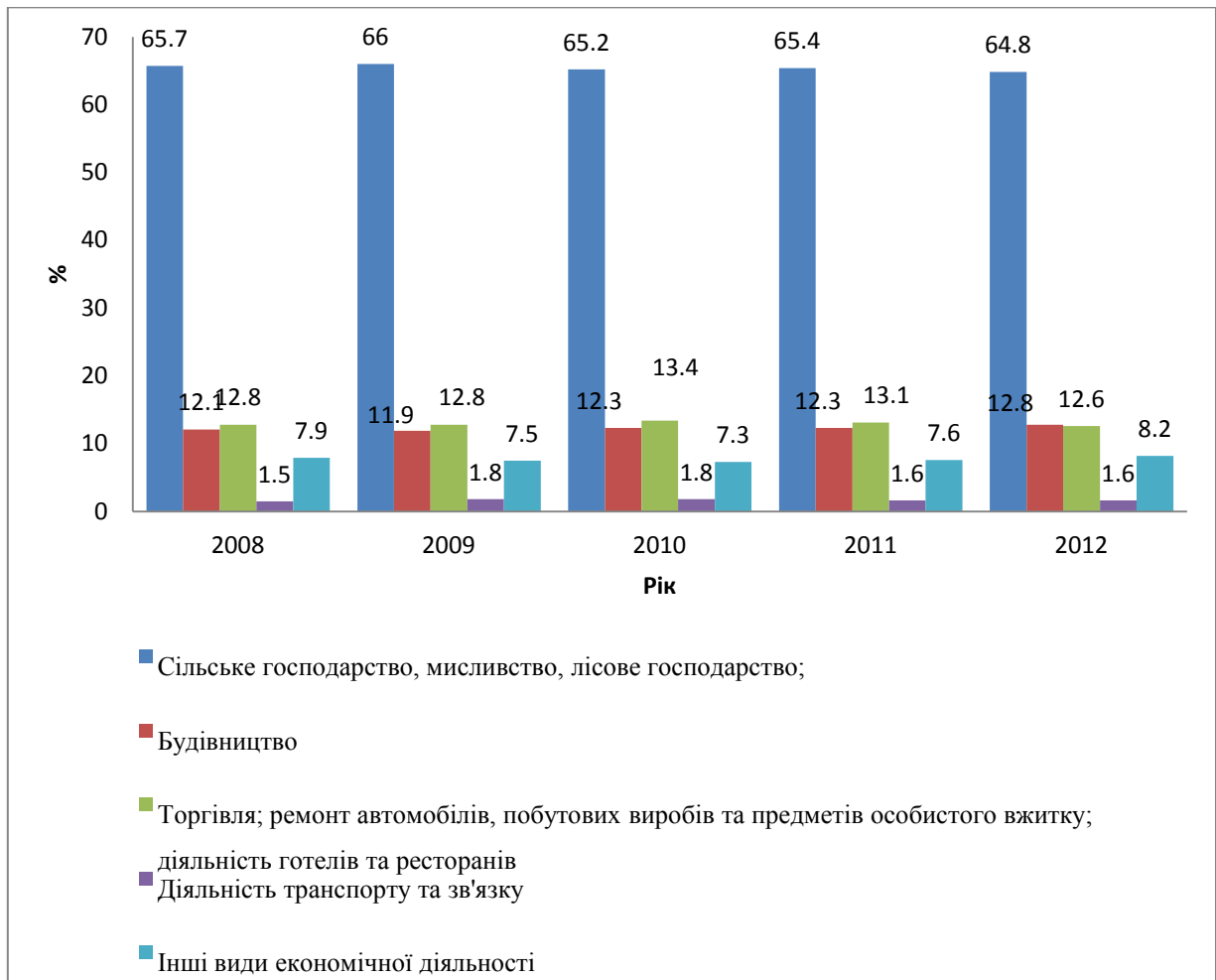

Рисунок 2 – Динаміка зайнятості у неформальному секторі економіки України за видами економічної діяльності у 2008 – 2012 рр.

З наведених даних видно, що “лідуючі позиції” за показниками чисельності неформально працевлаштованих посідають сільське господарство, мисливство, рибництво (64,8% від усіх неформально зайнятих належать цим галузям), однак у динаміці за 2009 – 2012 роки спостерігається тенденція до зменшення чисельності неформально зайнятих у наведених галузях. Має місце збільшення чисельності неформально зайнятих на будівництві, у торгівлі.

Важливе значення при аналізі неформальної зайнятості має вікова структура працюючих. Ситуацію щодо неформально працюючих у розрізі вікової структури за 2012 рік показано на рисунку 3 (складено на основі матеріалів Офіційного сайту Державного комітету статистики) [4].

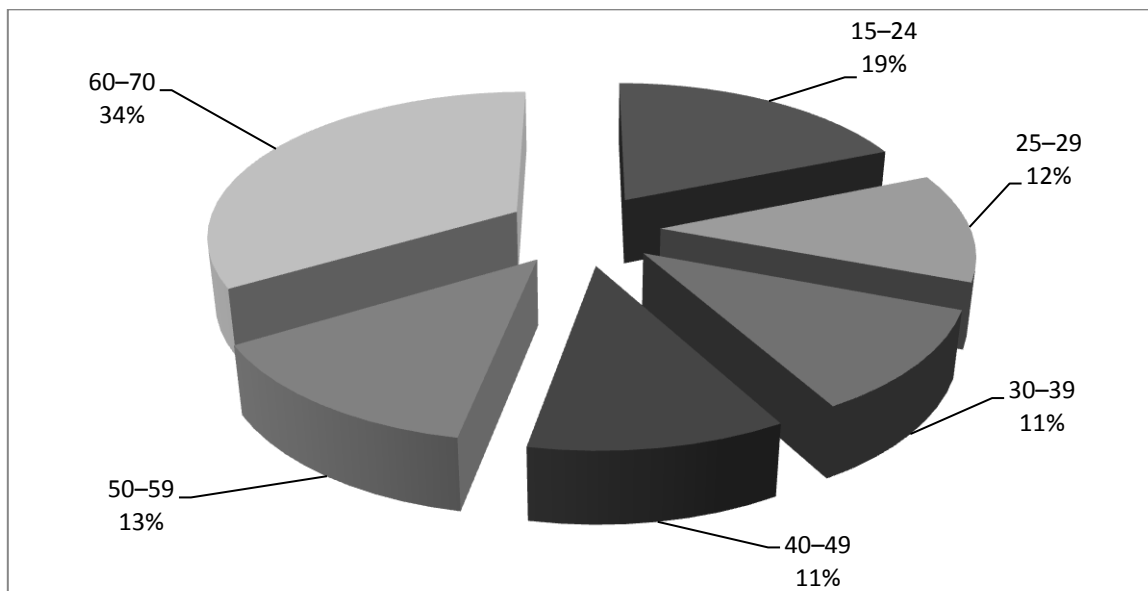

Рисунок 3 – Вікова структура зайнятих у неформальному секторі економіки України у 2012 році

Так, найбільшу частку зайнятих у неформальному секторі економіки складають люди віком від 60 до 70 років: 34% від загальної чисельності зайнятих у неформальному секторі припадає на даний віковий сектор. На другому місці – молодь, віком від 15 до 24 років – 19% від загальної чисельності. Це пов'язано із несприятливою ситуацією на ринку праці, коли людям цих вікових категорій найважче знайти роботу офіційно, що провокує їх відтік у неформальний сектор економіки. Як свідчать дані рисунку, значна частка працездатного населення у працездатному віці не знайшла іншої можливості реалізувати свій трудовий потенціал, окрім як у неформальному секторі. А такий вид зайнятості вкрай негативно впливає на формування та розвиток трудового потенціалу людини та його використання як на мікро-, так і на макрорівні.

Основними причинами поширення неформальної зайнятості населення стали: високе навантаження на фонд заробітної плати; високі податки на прибуток, додану вартість, обов'язкові платежі до бюджету та страхові внески тощо, що призводить до тінізації економіки; низький рівень життя населення, що спричиняє розвиток прихованих видів економічної діяльності; відсутність підходящого місця роботи, а відтак орієнтація частини населення на отримання доходів будь-яким способом; ступінь довіри громадян до суспільного устрою.

Слід підкреслити, що наслідки поширення неформальної зайнятості не є однозначними. Позитивним вважається: задоволення потреб видів економічної діяльності, що розвиваються, у робочій силі; стримування зростання соціальної напруженості під час безробіття; можливості більш повного задоволення споживчого попиту населення країни.

Разом з тим, неформальна зайнятість супроводжується негативними наслідками як для держави, так і для працівника. Так, держава недоодержує значний обсяг податків, частину яких можна було б спрямувати на розвиток соціальної сфери, що позначається на життєвому рівні всього населення. За наявності в обігу офіційно не облікованих грошових потоків ускладнюється контроль за грошовою масою та її структурою, планування грошової емісії тощо.

Для працівників, зайнятих у неформальному секторі економіки, відсутні реальні соціальні гарантії (пенсійного забезпечення, права на допомогу з тимчасової непрацездатності, на оплачувану відпустку, на допомогу з безробіття, на охорону праці тощо), контроль за умовами праці; така зайнятість не гарантує одержання трудових доходів; робота неформально зайнятих працівників не зараховується до трудового стажу.

Висновки і пропозиції. Проблему неформальної зайнятості неможливо вирішити намаганнями конкретного працівника чи роботодавця, досягнення позитивного результату можливе тільки шляхом реформування на державному рівні.

Необхідно здійснювати стимулювання переходу працівників із тіньового сектору до офіційного. Базою для цього може стати впровадження оновленої системи соціального страхування, котра міститиме в собі і медичне страхування працівників.

Головною передумовою для зменшення чисельності зайнятих у неформальному секторі економіки, як показує світова практика, є сприяння розвитку малого підприємництва. Сектор малого підприємництва в зарубіжних країнах із розвинутою ринковою економікою є одним із найважливіших і забезпечує близько 70% робочих місць та 50–65% виробництва валового внутрішнього продукту. У США, наприклад, на малих підприємствах працює 54% населення, в Італії – 73%, в Японії – 78%. Це країни зі стійким економічним розвитком, стабільно високим рівнем життя населення, значна частина якого формує свій життєвий рівень завдяки функціонуванню саме малого бізнесу і своєї участі в ньому [5]. Домогтися розвитку малого підприємництва можливо шляхом зменшення податкового навантаження, спрощення процедури реєстрації і ліцензування діяльності, надання пільг тим роботодавцям, котрі створюють робочі місця, звільнення від податкового пресу частки прибутку, що йде на розширення виробництва та створення нових робочих місць.

Важливим напрямом легалізації зайнятості є загальне розширення попиту на робочу силу в офіційній економіці, розвиток виробництва, розширення можливості працевлаштування у сфері формальної зайнятості, а також зростання оплати праці й прибутків у всіх сферах і видах економічної діяльності.

Література:

1. Методологічні положення щодо визначення неформальної зайнятості населення.- Електронний ресурс : режим доступу : http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/18/metod_16.pdf (дата звернення 28.10.2013)

2. Ангелко І. В. Неформальна зайнятість населення України в сучасних умовах господарювання / І. В. Ангелко // Український соціум. – 2010. – № 3(34). – С. 124–132.

3. Ведерніков М. Д. Неформальний сектор в структурі національного ринку праці / М. Д. Ведерніков // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6, Т. 2. – С. 189-192.

4. Офіційний сайт Державного комітету статистики.- Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.10.2013).

5. Биковець В. Вплив громадських об'єднань підприємців на становлення і розвиток малого та середнього бізнесу в Україні : регіональний аспект [Електронний ресурс] / В'ячеслав Биковець // Аналітичний Центр Академія. – 2011. – 4 грудня. – Режим доступу : <http://www.academia.org.ua>